

Ks. ANZELM WEISS

ZARYS FORMOWANIA SIĘ SIECI METROPOLITALNEJ ITALII DO KOŃCA XVI WIEKU

Spośród wszystkich krajów katolickich Włochy mają najbardziej rozbudowaną strukturę organizacji terytorialnej Kościoła. Państwo o obszarze nieco mniejszym od Polski (301 224 km²), lecz o większej liczbie ludności (ponad 55 mln), dzieli się pod względem administracji kościelnej na 288 jednostek, w tym na 42 metropolie, 159 diecezji, 14 arcybiskupstw bez sufraganii, 59 biskupstw bezpośrednio zależnych od Stolicy Apostolskiej, 4 niezależne prałatury i 10 niezależnych opactw¹. Liczba biskupstw jest nieco wyższa od podanej, ale ponieważ w wielu wypadkach są one połączone unią personalną z innymi, dlatego diecezje uważam za jednostki podstawowe. Specyfika włoskiej organizacji terytorialnej staje się szczególnie wymowna, gdy przykładowo porównamy ją z polską. Nasza kościelna organizacja terytorialna (przy obszarze 312 677 km²) składa się z 27 jednostek (4 metropolie, 1 metropolia bez sufraganii, 19 diecezji i 3 administratury apostołskie)².

Jeśli przyglądamy się bliżej włoskiej organizacji terytorialnej Kościoła, to uderza nas w niej duża liczba metropolii oraz biskupstw zależnych bezpośrednio od Stolicy Apostolskiej. Ponieważ zagadnienia metropolii i biskupstw immediiowanych (zależnych bezpośrednio) łączą się bardzo ściśle ze sobą, postaram się przedstawić najpierw proces formowania się sieci metropolitalnej Italii do końca XVI w., aby potem odpowiedzieć na pytanie, skąd wzięła się tak duża liczba biskupstw immediiowanych.

Dlaczego za datę końcową przyjęliśmy w artykule wiek XVI? *Terminus ad quem* podyktowany został odczytaniem mechanizmów rządzących procesem po-

---

¹ *Annuario Pontificio* 1979. Città del Vaticano 1979 p. 968-971.

² "Rocznik Archidiecezji Poznańskiej na rok 1980". Poznań 1980 s. 26-33.

wstawania włoskich metropolii. Okres późniejszy wzbogacił omawianą sieć metropolitalną tylko o niewiele jednostek, a przy ich powstawaniu obowiązywały te same zasady, które wykształciły się do XVI stulecia.

Podstawę źródłową publikacji stanowią wielotomowe wydawnictwa odnoszące się do włoskiej hierarchii kościelnej, takie jak: F. U g h e l i. *Italia sacra seu de episcopis Italiae*. T. 1-10. Roma 1643-1662, Venezia 1717-1722 (cyt. U g h e - l i); F. L a n z o n i. *Le dioecesi d'Italia delle origine al principio del secolo VII*. T. 1-2. Faenza 1927 (cyt. L a n z o n i); P. F. K e h r. *Regesta pontificum romanorum. Italia sacra pontifica*. T. 1-10. Berlin 1906-1975 (cyt. K e h r IP). Ponieważ żadna polska biblioteka nie dysponuje pełnym kompletem wymienionych wydawnictw, w wielu wypadkach musiałem korzystać z hasel encyklopedycznych³. Do monograficznych opracowań poszczególnych metropolii czy diecezji sięgałem tylko wyjątkowo.

Wyjaśnienia wymaga jeszcze zasięg terytorialny, jaki przyjąłem w swoich badaniach. Objęty nim został nie obszar dzisiejszych Włoch, lecz terytorium Italii w jej historycznym rozumieniu. Od czasów cesarza Augusta, a więc od 27 r. przed Chr., nazwa "Italia" oznaczała kraj od Cieśniny Messyńskiej do Alp. Geograficznym przedłużeniem Italii były trzy wyspy: Sycylia, Korsyka i Sardynia⁴.

1. OKRES STAROŻYTNY

Mimo wysiłku uczonych wielu specjalności problem rozwoju chrześcijaństwa na terenie Italii w I i II, a nawet w III stuleciu pozostaje ciągle nie wyjaśniony. Przypuszcza się tylko, że najwcześniej nowa wiara znajdowała zwolenników i wyznawców w dużych ośrodkach miejskich, zwłaszcza w Rzymie. Stamtąd rozprzestrzeniała się wzdłuż szlaków handlowych i wojennych. Tradycja wiąże początki zorganizowanego Kościoła na terenie Italii z działalnością świętych apostołów Piotra i Pawła. W II i na początku III w. kościoły biskupie były stosunkowo liczne w środkowej i południowej części Italii, co odpowiadało ówczesnemu politycznemu i gospodarczemu znaczeniu tych obszarów. Z tych miast – jak się wydaje – pochodziła większość spośród 60 biskupów obecnych na synodzie rzymskim, zwołanym w 251 r. przez papieża Korneliusza.

³ Korzystałem z następujących wydawnictw encyklopedycznych: *Dictionnaire d'histoire et geographie ecclésiastique*. Red. A. Baudrillart [i in.] T. 1-13. Paris 1912 [cyt. DHIGE]; *Enciclopedia Cattolica*. T. 1-12. Roma 1949-1954 [cyt. ECat]; *Encyklopedia katolicka*. T. 1-3. Lublin 1973-1979 [cyt. EK]; *Lexicon für Theologie und Kirche*. T. 1-10. Freiburg 1957-1967 [cyt. LThK].

⁴ *Italia*. [W:] *Mała encyklopedia kultury antycznej (A – Z)*. T. 2. Warszawa 1966 s. 402.

Znacznie wolniej przyjmowało się chrześcijaństwo w miastach północnej części Półwyspu Apenińskiego. Z czasów przedkonstantyńskich zachowały się wiadomości o biskupach w Mediolanie, Rawennie i Akwilei. Chrześcijaństwo, jak dowodzi przykład Akwilei, docierało tu przede wszystkim ze wschodnich prowincji imperium, zwłaszcza z Syrii. Z przelomu III i IV w. pochodzą informacje o biskupach w Padwie, Weronie, Brescii, Bolonii. Inne, tak przecież liczne biskupstwa powstały dopiero w wyniku intensywnej akcji misyjnej, prowadzonej w IV i V w. na terenie całej Italii⁵.

Brak niemal zupełnie wiadomości o kształtowaniu się terenowych ogniw organizacji ponadbiskupiej Italii w okresie trzech pierwszych wieków. Należy tylko przypuszczać, że istniała czasowa zależność później powstałych biskupstw od ośrodków kościelnych, które je zakładały. Jedynym udokumentowanym ośrodkiem władzy ponadbiskupiej był Rzym. Najstarsze zachowane żywoty pierwszych biskupów Rzymu podkreślają wyraźnie, iż udzielali oni sakry innym biskupom. I tak na przykład o św. Klemensie I Rzymskim (90-101 r.) czytamy: *Hic fecit ordinationes [...] episcopos per diversa loca*⁶. Nie ma potrzeby obszerniej dowodzić, że aż do IV w. biskupi Wiecznego Miasta byli na terenie Italii jedynymi biskupami, o których możemy z całą pewnością powiedzieć, że sprawowali nadrzędną, metropolitalną władzę nad innymi biskupami. Zakresu terytorialnego tej władzy z oczywistych powodów nie da się ustalić.

Od początku drugiego dziesięciolecia IV w. chrześcijaństwo działało w nowych warunkach prawno-publicznych, stworzonych przez dekrety tolerancyjne ówczesnych cesarzy. Dzięki tym dekretem Kościół stał się najpierw instytucją tolerowaną, a później bardzo szybko uprzywilejowaną. Opieka państwa oddziaływała na samą instytucję Kościoła. W dziedzinie organizacji terytorialnej spowodowało to wzrost tendencji zmierzających do dostosowywania struktur kościelnych do istniejących podziałów administracji państwowej. Italia nie była w tym względzie wyjątkiem. Z tej racji należy najpierw przedstawić podstawowe wiadomości o organizacji administracji państwowej omawianych terenów.

W przeciwieństwie do innych ziem cesarstwa rzymskiego Italia nie dzieliła się na prowincje państwowe z metropolitalnymi miastami jako ich stolicami. Dlatego brak tu było terenowych centrów administracji państwowej. Zarządzanie administracyjne Italią było zorganizowane na innych zasadach. Określił je w 27 r. przed Chr. cesarz August. On też ustanowił ostatecznie północną granicę Italii, którą wyznaczały Alpy. Uwzględniając czynniki geograficzno-historyczne, podzielił kraj na 11 regionów: 1. Kampania i Lacjum, 2. Apulia i Kalabria,

⁵ R. Rogger. *Italia*. [W:] LThK t. 5 p. 812-814.

⁶ *Le Liber Pontificalis*. Ed. L. Duchesne. T. 1. Paris 1955 p. 53.

3. Lukania i Bruttium, 4. Samnia, 5. Picenum, 6. Umbria, 7. Etruria, 8. Emilia, 9. Liguria, 10. Wenecja i Istria, 11. Gallia Transpadana⁷.

Nazwy regionów zaproponowane przez Augusta przetrwały w większości wypadków do naszych czasów, choć sam system administracyjny uległ zasadniczej zmianie za cesarza Dioklecjana, który reorganizując zarząd imperium, podzielił je na cztery prefektury. Jedną z nich była tzw. prefektura Italii, obejmująca trzy diecezje państwowe: Afrykę (od Maroka do Dużej Syrtu), Illirię (ziemie na zachodnim brzegu Dunaju) oraz *dioecesis Italia* (od Sycylii po Alpy). Cesarz Maksymilian, zarządzający prefekturą Italii, na miejsce swej rezydencji i stolicę wybrał w 286 r. M e d i o l a n. W związku z tym wzrosło polityczne znaczenie miasta i został zapoczątkowany jego szybki rozwój ekonomiczno-kulturalny. Był on tak znaczny, że nazywano wówczas Mediolan "drugim Rzymem" – *Roma secunda*. Ukształtowanie się drugiego ośrodka władzy spowodowało zmiany organizacyjne w zarządzie Italią. Państwowa *dioecesis italiana* została podzielona na dwa okręgi administracyjno-podatkowe: *Italia annonaria* oraz *regiones urbicariae*, zwane też *suburbicariae*.

Pierwsza z wymienionych jednostek administracyjnych obejmowała ziemie północnej Italii, której mieszkańcy musieli płacić na utrzymanie dworu cesarskiego w Mediolanie podatek zwany *annona* (stąd nazwa tej części Italii). W skład "*Italia annonaria*" wchodziło pięć regionów: 1. Recja, 2. Wenecja i Istria, 3. Emilia i Liguria, 4. Alpes Cottiae oraz 5. Flammia i Picenum.

"*Regiones urbicariae*" pozostawały pod władzą urzędnika zwanego *Vicarius Urbi* i płaciły podatek na rzecz Rzymu. Ten okręg administracyjno-podatkowy obejmował zasadniczo ziemie środkowej i południowej Italii i dzielił się na następujące regiony: 1. Tuscia i Umbria, 2. Apulia i Kalabria, 3. Kampania i Samnia, 4. Lukania i Bruttium, 5. Korsyka i Sardynia oraz 6. Sycylia⁸.

Decyzje administracyjno-polityczne cesarza Dioklecjana i jego współrządców dotyczące Italii okazały się ważne w skutkach również w dziedzinie organizacji kościelnej tych ziem.

Od końca III w. Italia miała dwa główne ośrodki życia politycznego i administracyjnego: Rzym i Mediolan, przy czym pod względem politycznym dominował Mediolan, a w ślad za tym rosła też kościelna ranga biskupa tego miasta. Kościół mediolański swe znaczenie zawdzięczał nie tylko bliskości dworu cesarskiego, ale przede wszystkim działalności wybitnych biskupów. Długi ich szereg rozpoczął bp Merocles (zm. w 316 r.); po nim imię mediolańskiej stolicy rozśla-

⁷ A. Scherling. *Italia*. [W:] *Realencyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*. Red. A. F. Pauly, G. Wissowa, W. Kroll. Stuttgart 1894. Suppl. III kol. 1246-1302.

⁸ Tamże kol. 1250; L. Contarelli. *La diocesi italiana da Diocleziano alla fine dell' impero occidentale*. "Studi e documenti di storia e diritto" 22:1901 p. 122-145.

wili biskupi: św. Maternus⁹ i św. Dionizy (od 351 r.; zm. przed 362 r. na wygnaniu w Armenii), gorliwy obrońca ortodoksji nicejskiej¹⁰. Następcą św. Dionizego został człowiek o nieprzeciętnej osobowości, choć arianin – bp Aksencjusz (zm. w 374 r.)¹¹. Najwybitniejszym biskupem Mediolanu był bez wątpienia św. Ambroży (374–397), prawdziwy "patriarcha Zachodu" swoich czasów¹². Ci gorliwi pasterze mediolańskiego biskupstwa wywarli znaczny wpływ nie tylko na politykę religijną cesarzy, ale w pewnym sensie na dzieje całego zachodniego chrześcijaństwa. Nic też dziwnego, że skupiali wokół siebie i stali się duchowymi przywódcami biskupów nie tylko w najbliższej okolicy, lecz i całej północnej Italii. W trudnych, rozstrzygających latach walki z arianizmem gromadzili współbiskupów na synody i utwierdzali ich w wierności dla nicejskiego *Credo*. Naturalną kolejną rzeczą wykonywali w stosunku do nich funkcje przysługujące metropolitom. Zasięg terytorialny ich władzy nie był jasno sprecyzowany. Za czasów Ambrożego rozciągała się ona na Emilię, Ligurię, Wenecję i Istrię oraz na region *Alpium Cottiarum*. W synodzie mediolańskim w 451 r. wzięło udział 53 sufraganów¹³. W ciągu IV i V w. Mediolan swym znaczeniem kościelnym wybijał się tak bardzo, że pojawiły się tam tendencje do zdobycia władzy ponadmetropolitalnej, konkurencyjnej w stosunku do Rzymu¹⁴.

Jednak V w. przyniósł dalsze zmiany polityczno-organizacyjne oraz ekonomiczne na północy Italii. W dziedzinie administracji kościelnej zaowocowało to powstaniem dwóch kolejnych ośrodków metropolitalnych, w Rawennie i Akwilei, które swoje obszary jurysdykcyjne ukształtowały częściowo kosztem metropolii mediolańskiej. Oba wymienione miasta stały się wówczas ważnymi centrami ekonomiczno-politycznymi. Towarzyszył temu wzrost ambicji na arenie eklezjalnej. Idąc za organizacyjnymi wzorami Kościołów we wschodnich prowincjach cesarstwa, zaczęły one pełnić funkcje metropolitalne w stosunku do podległych sobie regionów.

R a w e n n a, stolica Emilii, zawdzięczała swój rozwój i awans cesarzowi zachodniorzymskiemu Honoriuszowi, który w 402 r. przeniósł tu swoją rezydencję. Biskupi stołecznego odtąd miasta zaczęli – jak się wydaje – upominać się o przyznanie im praw metropolitalnych nad Emilią¹⁵. Otrzymali przywilej

⁹ Th. Kurrus. *Maternus*. [W:] LThK t. 7 p. 166.

¹⁰ D. Köttling. *Dionysius von Mailand*. [W:] LThK t. 3 p. 407; Sz. Piesszoch. *Dionizy z Mediolanu*. [W:] EK t. 3 s. 341.

¹¹ L. Ueding. *Auxentius von Mailand*. [W:] LThK t. 1 p. 1138.

¹² L. Malunowicz. *Ambroży*. [W:] EK t. 1 s. 411-415 (tu bogata bibliografia).

¹³ U. M. de Villard. *Milano*. [W:] ECat t. 8 p. 989-990; R. Baumert. *Mailand*. [W:] LThK t. 6 p. 1293-1296; Kehr IP t. 6 p. 24-67 (bibliografia p. 16-24).

¹⁴ F. Heiler. *Altkirchliche Autonomie und päpstlicher Zentralismus*. München 1941 s. 96-107.

¹⁵ M. Mazzotti. *Ravenna*. [W:] ECat t. 10 p. 569-573; D. Girensohn. *Ravenna*. [W:]

udzielania sakry innym biskupom, lecz prawdopodobnie z pewnymi ograniczeniami, na co zdaje się wskazywać pismo papieża Symplicjusza z 482 r., w którym karci on biskupa Rawenny Jana za nieprawne udzielenie sakry biskupowi Modeny. Papież oznajmia następnie, że dalsze tego rodzaju nadużycia mogą spowodować karne odebranie biskupom Rawenny *privilegium ordinandi*¹⁶.

A k w i l e j a, miasto założone w 180 r. przed Chr., było ważnym ośrodkiem handlowym i militarnym, a od III w. stało się centrum misyjnym. Właśnie dzięki owej działalności misyjnej Akwileja, która do IV w. była sufraganią Mediolanu, w następnym wieku zdobyła rozległą władzę metropolitalną. Z czasów papieża Leona I Wielkiego pochodzą pierwsze wiadomości o wykonywaniu przez biskupów Akwilei władzy metropolitalnej nad biskupami regionu Wenecji, a z czasów papieża Pelagiusza I również nad biskupami Illirii, Recji II, Noricum I i II, a po upadku na skutek najazdu Hunów metropolii w Sirmium także Pannonii i Sawii. Z listu papieża Pelagiusza I, datowanego na lata 558-560, dowiadujemy się, że metropolici Akwilei posługiwali się tytułem patriarchów. Był to tytuł czysto honorowy, udzielony ze względu na rozległość obszaru jurysdykcyjnego; nie dawał on żadnych uprawnień właściwych patriarchom Wschodu¹⁷.

Jak z tego wynika, sieć metropolitalna starożytnej Italii była słabo rozbudowana i pokrywała się z podziałem państwowo-administracyjnym kraju. Do IV w. funkcjonowały tylko dwa ośrodki metropolitalne: Rzym i Mediolan, co miało odpowiednik w podziale świeckim na *Italia annonaria* i *regiones suburbicariae*. Rozwój regionów północnych, a zwłaszcza wzrost ich znaczenia politycznego w życiu cesarstwa rzymskiego, spowodował wykształcenie się nowych ośrodków metropolitalnych w Rawennie i Akwilei.

Wszystkie inne biskupstwa Italii i wyspy podlegały metropolitalnej zwierzchności Rzymu. Św. Rufin (345-410) sugeruje, że takie rozwiązanie zostało zadekretowane przez Sobór Nicejski I. Tłumacząc zwrot: "*quia et Romae episcopo parilis mos est*", wyjaśnia, że według starożytnego zwyczaju biskupi Egiptu pozostawali pod władzą biskupa Aleksandrii, tak jak biskupi kościołów z *regiones suburbicariae* pod zwierzchnością Rzymu (*ut ille Aegypti, vel hic suburbicariarum Ecclesiarum, sollicitudinem gerat*)¹⁸. Trudno rozstrzygnąć, na ile słuszne jest przypuszczenie św. Rufina¹⁹, faktem natomiast bezspornym jest brak

LThK t. 8 p. 1019-1024; K e h r IP t. 5 p. 2-17.

¹⁶ *Regesta Pontificum Romanorum*. Ed. F. Jaffé. T. 1. Lipsiae 1885 nr 583 [cyt. J a f f é].

¹⁷ P. R i c h a r d. *Aquileia*. [W:] DHGE t. 3 p. 1112-1142; H. S c h m i d i n g e r. *Aquileia*. [W:] LThK t. 1 p. 780-781; L. M a r c u z z i. *Aquileia. Kunst und Geschichte*. Cortina d'Ampezzo 1978 s. 9-11.

¹⁸ *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*. Ed. J. S. Mansi. T. 1. Paris 1899 p. 668 [cyt. M a n s i]; inną interpretację tego kanonu podaje Benedykt XIV (*De synodo dioecessana*. Venetiis 1792 p. 18).

¹⁹ Wydaje się, że w żadnym wypadku wyrażenie Rufina nie odnosi się do znanego pojęcia "*diocesses*

aż do IX w. nowych metropolii obrządku łacińskiego na obszarze tzw. *regiones urbicariae*. Stwierdzenia tego nie podważa istnienie już w końcu VI w. metropolii w C a g l i a r i na Sardynii, wyspa ta bowiem wraz z sąsiednią Korsyką za czasów cesarza Konstantyna Wielkiego zaliczana była do regionów podmiejskich (*inter provincias suburbicarias enumerata erat*). Zdobyta w połowie V w. przez Wandalów, została wyłączona z prowincji italskich (*ex Italiae provinciis segregata*), a przyłączona do królestwa afrykańskiego. Po zniszczeniu potęgi Wandalów w 534 r. stała się, jako jedna z prowincji, częścią państwowej diecezji Afryki, utworzonej przez cesarza Justyniana. Jeśli chodziło o sprawy wojskowo-obronne, wyspą zarządzał *magister militum*, zwany też *duxem*, administracją cywilną kierował *praeses*. Wkrótce potem biskup stolicy prowincji afrykańskiej zgodnie ze zwyczajem uzyskał godność metropolity²⁰.

2. CZASY ŚREDNIOWIECZA

Najazd Longobardów (568 r.) zamyka dzieje starożytnej Italii, a rozpoczyna nowy okres jej historii. Okres ten różnił się tak bardzo od poprzedniego, że w nauce polskiej zalicza się go już do historii Włoch, a nie Italii. W następnych bowiem stuleciach z różnych grup etnicznych przy udziale czynników integrujących, takich jak łacina oraz rzymskie (zbarbaryzowane) tradycje kulturalne, podtrzymywane w swoisty sposób przez Kościół, zaczynał się tworzyć naród włoski. Proces ten dokonywał się w ustawicznie zmieniających się warunkach politycznych. Longobardowie zajęli tylko północną część Italii i wskutek swego rozbicia politycznego (podział na szereg niezależnych księstw, formalnie tylko podległych królowi rezydującemu w Pawii) nigdy nie mieli dość siły, by zjednoczyć ją całą pod swoim panowaniem. Utrudniała im to także wrogość katolickiej ludności do ariańskich najeźdźców. Nad pozostałymi ziemiami władzę nadal sprawowali cesarze bizantyjscy, lecz ich władza często była tylko nominalna, co zmuszało najwyższy autorytet moralny i religijny Italii do przyjęcia roli kierownika politycznego i obrońcy mieszkańców. Zbyt duża samodzielność polityczna papieży, a także ich sprzeciw w kwestii czei obrazów spowodowały represje ze strony Bizancjum. Cesarz Leon III Izauryjczyk (zm. w 740 r.) odebrał od patriarchatu zachodniego tereny południowo-wschodniej Italii, część Illirii oraz Sycylię i przyłączył je do patriarchatu konstantynopolitańskiego.

Dalsze zagrożenie Rzymu ze strony Longobardów stworzyło podstawy do sojuszu papieży z Frankami. Podjęta przez nich zbrojna interwencja doprowa-

---

suburbicariae", które obejmuje 7 podrzymskich stolic biskupich, należących do "tuli" biskupów kardynałów.

²⁰ K e h r IP t. 10 p. 371-373, 391-414.

działa do zniszczenia zasadniczych sił militarnych królestwa Longobardów. Stało się to też początkiem ingerencji cesarzy zachodniorzymskich – najpierw frankońskich, następnie niemieckich – w sprawę polityczne Italii²¹.

Ważne dla przyszłości Włoch okazały się decyzje Pepina Małego z 754 i 756 r., który darował na rzecz papieża ziemie zdobyte na Longobardach, co stało się podstawą do utworzenia Państwa Kościelnego. Jego władcy – papieże, zostali wskutek tego wciągnięci, i to na długie wieki, w polityczne spory państw Półwyspu Apenińskiego²².

W IX w. Sycylię i inne ziemie włoskie zaatakowali Arabowie. Na zajętych ziemiach dokonali ogromnych spustoszeń, w tym również w dziedzinie życia kościelnego. Walkę z nimi rozpoczął cesarz Otton II, jednak ostatecznie wyparli ich w pierwszej połowie XI w. Normanowie, którzy nie tylko ich pokonali, ale na zdobytych terenach stworzyli szereg księstw normandzkich.

Zapoczątkowany w VIII w. proces rozdrobnienia państwowego Italii przybierał więc coraz bardziej na sile. W X i XI w. Italia była mozaiką różnych feudalnych państewek; ich władcy dążyli do samodzielności politycznej, ponosząc w jej obronie wielkie ofiary, a także do pewnej niezależności kościelnej. Zmiany w strukturze życia polityczno-państwowego Italii oddziaływały również na kościelną organizację sieci metropolitalnej. Następowala powolna, ale systematyczna rozbudowa organizacji metropolitalnej.

Najwcześniej nowe metropolie powstały na ziemiach włączonych do patriarchatu konstantynopolitańskiego. Patriarchowie i władcy bizantyjscy starali się możliwie jak najszybciej zaprowadzać na zajętych terenach zwyczaj organizacyjny Kościoła wschodniego. Poprzez tworzenie w większych miastach metropolii nadawano tym regionom większą samodzielność kościelną, nie wymagano udawania się po sakrę do Rzymu i w ten sposób przycinano dotychczasowe więzi kościelne²³

Grecko-konstantynopolitańskim wpływom zawdzięczają swe metropolitalne stanowiska takie stolice biskupie, jak: Rossano²⁴, Reggio di Calabria²⁵, Trani, Otranto, Tarent, Bari, Palermo, Santa Severina²⁶ i prawdopodobnie Cosenza²⁷

²¹ J. S t r o y n o w s k i. *Włochy*. [W:] *Wielka encyklopedia powszechna* [dalej: WEP]. T. 12. Warszawa 1969 s. 387.

²² T. M a n t e u f f e l. *Państwo Kościelne*. [W:] WEP t. 8. Warszawa 1966 s. 450-451.

²³ Nie wszystkie stolice respektowały zarządzenia patriarchów Konstantynopola, zakazujące udawania się do Rzymu po sakrę. Do wyjątków należeli biskupi Neapolu (zob. K e h r IP t. 10 p. 430).

²⁴ *Rossano*. [W:] ECat t. 10 p. 1375-1379; D. G i r g e n s o h n. *Rossano*. [W:] LThK t. 9 p. 56.

²⁵ Proces wynoszenia do godności metropolitalnej jest najbardziej widoczny w przypadku stolicy Reggio di Calabria. Występujący na synodzie w 869/70 r. Leontius zapisany został w rządzie biskupów. Na synodzie w 879/80 r. był już wśród metropolitów. Promocja metropolitalna tego biskupstwa dokonała się zatem między 870 a 879 r. (K e h r IP t. 10 p. 16-17).

²⁶ D. G i r g e n s o h n. *Trani-Barletta*. [W:] LThK t. 10 p. 305-306; K e h r IP t. 9 p. 288-306, 310-

Kiedy zakończyło się panowanie greckie zarówno w dziedzinie państwowej, jak i kościelnej, papieże zasadniczo uznali ukształtowaną już organizację metropolitalną. Ponieważ przejście pod jurysdykcję rzymską następowało zazwyczaj po niszczących wojnach i politycznych perturbacjach, zachodziła konieczność nowych regulacji. Faktycznie więc papieże, akceptując tytuły metropolitalne stolic uzyskane za czasów greckich, dokonywali nowych rozgraniczeń terytorialnych metropolii, określali prawa, przydzielali sufraganów, czyli w praktyce na nowo erygowali dawne metropolie. Dokonało się to w X i XI w., kiedy w Kościele zachodnim władza metropolitów uległa ograniczeniu. Nic więc dziwnego, że papieże w pismach potwierdzających prawa metropolitów podkreślali bardzo mocno, że władza i uprawnienia metropolitów są łaską i dobrodziejstwem udzielonym im przez Stolicę Apostolską, która zasadniczo jako jedyna posiada pełnię władzy nad tymi terenami²⁸.

Proces powrotu arcybiskupstwa do obrządku łacińskiego i rzym.kiej obediencji przebiegał niemal w każdym przypadku inaczej. Arcybiskupi Santa Severina i Rossano na przykład utrzymywali związki kościelne z Konstantynopolem do 1084 r.²⁹ Obaj uznali zwierzchność papieża Urbana II w 1089 r. na synodzie w Melfi. Z kolei abp Meleto z Santa Severina uzyskał od papieża Lucjusza III potwierdzenie praw metropolitalnych i wyznaczenie sufraganów późno, bo dopiero 22 III 1184 r.³⁰ W Rossano po śmierci prorzymskiego abpa Romanusa (zm. w 1093 r.) większość mieszkańców usiłowała wybrać na tron biskupi Greka, aby utrzymać dawną łączność z Konstantynopolem³¹. W Reggio di Calabria arcybiskupem i metropolitą do 1090 r. był Bazyli, ustanowiony przez patriarchę znad Bosforu w 1078 r. Nie chciał on uznać zwierzchności Rzymu i dlatego 12 lat spędził na wygnaniu. Papież wymieniał z patriarchą wiele listów celem kompromisowego rozwiązania konfliktu. Od 1090 r. w mieście tym urzędował arcybiskup łaciński³².

-313; *Brindisi*. [W:] WEP t. 2. Warszawa 1963 s. 140; A. Franco. *Brindisi*. [W:] LThK t. 2 p. 695; M. Wrzeszcz. *Brindisi*. [W:] EK t. 2 s. 1075; D. Girkensohn. *Otranto*. [W:] LThK t. 7 p. 300; Kehr IP t. 9 p. 408-420; D. Girkensohn. *Syrakuz*. [W:] LThK t. 9 p. 1251-1252; Kehr IP t. 10 p. 198-301; D. Girkensohn. *Tarent* [W:] LThK t. 9 p. 1300; Kehr IP t. 8 p. 443-447; F. Bonnard. *Bari*. [W:] DIIGE t. 6 p. 795-800; E. Meuthen. *Bari*. [W:] LThK t. 1 p. 1244-1245; A. Weiss. *Bari*. [W:] EK t. 2 s. 32; D. Girkensohn. *Palermo*. [W:] LThK t. 8 p. 1-2; Kehr IP t. 10 p. 220-235; tamże p. 124-125.

²⁷ Kehr IP t. 10 p. 109-111.

²⁸ Zob. tenor pisma papieża Jana XV do abpa Amata w Salerno z 12 VII 989 r. i 25 III 994 r. (Kehr IP t. 8 p. 3466 nr 11 i 12).

²⁹ Kehr IP t. 10 p. 99-100, 124-125.

³⁰ Tamże p. 127 nr 2.

³¹ Tamże p. 99.

³² Tamże p. 20-21.

Biskupi Neapolu i Cosenzy, mimo iż od VIII w. pozostawali pod polityczną władzą Bizancjum i kościelnym zwierzchnictwem patriarchy wschodniego, utrzymywali zawsze łączność z Rzymem, o czym świadczy fakt nieprzerwanego (od 763 r.) udawania się biskupów Neapolu po sakrę do Rzymu. Nie znamy dokładnie okoliczności wyniesienia obu stolic do godności metropolitalnej. W Neapolu spotykamy arcybiskupa po raz pierwszy w 990 r., a w Cosenzy – w 1059 r.³³

Wiele miast i terenów przyłączonych w VIII w. do patriarchatu wschodniego dostało się następnie pod panowanie arabskie. W XI w. "wyzwolili" te ziemie Normanowie. Ich wodzowie i książęta samowolnie porządkowali organizację kościelną, sami ustanawiając biskupstwa i metropolie, które papież, chcąc nie chcąc, zatwierdzał i udzielał im sankcji kanonicznej³⁴. W ten sposób na prośbę króla sycylijskiego Rogera II antypapież Anaklet II podniósł do godności metropolitalnej Messynę. Wprawdzie jego dekret w tej sprawie papież Innocenty III unieważnił, lecz następnie w 1159 r. sam potwierdził prawa metropolitalne Messyny i wyznaczył sufraganów³⁵. Z podobną prośbą zwrócił się do papieża Aleksandra III król Wilhelm II odnośnie biskupstwa Monreale. Aleksander III odmówił, lecz życzenie króla spełnił papież Lucjusz III w 1183 r.³⁶

Proces dysmembracji politycznej, Italii dokonywał się nie tylko na jej obrzeżach. Z załączonej do artykułu tabeli wynika, że na obszarze całego Półwyspu Apenińskiego powstawały coraz to nowe jednostki polityczno-państwowe o różnych nazwach (np. *gastaldatus*, *ducatus*, *iudicatus*, *principatus*, *civitas*, *res publica*, *regnum*) i różnym stopniu samodzielności politycznej. Nie towarzyszyło temu automatycznie tworzenie nowych metropolii. Ten proces został zapoczątkowany dopiero w drugiej połowie X w. Na pytanie, dlaczego właśnie w tym czasie, trudno jest dać jednoznaczną odpowiedź. Można wskazać jedynie na pewne okoliczności, które prawdopodobnie mogły mieć wpływ na decyzje papieskie w tej kwestii. Wydaje się, że do czynników tych należałoby zaliczyć:

1. Ewolucję poglądów prawnych na istotę władzy metropolitów, jaka dokonała się w Kościele zachodnim pod wpływem działalności św. Bonifacego i *Dekretów pseudoizydoriańskich*³⁷;

2. Uznanie powoływania nowych metropolii za akt łaski papieskiej, a w związku z tym ustanie obaw, by mogły one odegrać konkurencyjną rolę wobec Rzymu. W tym względzie papież mieli przykre doświadczenia, gdyż metropolie

³³ R. H i e s t a n d. *Neapol*. [W:] LThK t. 7 p. 857-858; K e h r IP t. 8 p. 430-432.

³⁴ Zob. *Regnum Normannorum* (K e h r IP t. 8 p. 6-8).

³⁵ K e h r IP t. 10 p. 328-332.

³⁶ Tamże p. 273.

³⁷ Zob. na ten temat obszernie: A. W e i s s. *Rola i funkcja prowincji kościelnych w Kościele okresu starożytnego i wczesnego średniowiecza (do VIII w.)*. "Roczniki Teologiczno-Kanoniczne" 28:1981 z. 4 s. 29-51. Zob. też w: *Handbuch der Kirchengeschichte*. Red. H. Jedin. T. 3 cz. 1. Freiburg 1966 s. 327-331.

wywodzące się z okresu starożytnego, takie jak Mediolan czy Rawenna, usiłowały wylamać się spod zależności od Rzymu, a przynajmniej uzyskać większą niezależność³⁸;

3. Przekonanie, że posiadanie własnego metropolity jest znakiem niezależności państwa. Obecność metropolity była pożądana zwłaszcza przy akcie koronacji;

4. Czynniki natury psychologicznej, polegający na zmianie mentalności, jaka dokonała się zarówno u osób ze sfer kościelnych, jak i wśród mieszkańców w związku z zanikiem tradycyjnego rozumienia Italii jako pewnego rodzaju jedności narodowej i społecznej oraz wejściem do głosu separatyzmów lokalnych i odrębności narodowych, będących z jednej strony wynikiem rozwoju stosunków feudalnych, z drugiej zaś dziedzictwem zmian etnicznych spowodowanych najazdami³⁹

Przywódcy księstw i państewek byli ogromnie czuli na punkcie swej niezależności, również niezależności kościelnej. Brak metropolity powodował konieczność udawania się biskupów po sakrę do Rzymu, tymczasem papież jako władcy Państwa Kościelnego pozostawali niekiedy w konflikcie politycznym z sąsiednimi państwami czy księstwami. Posiadanie własnego metropolity zapobiegało tego rodzaju trudnościom. Stąd też panujący zabiegali o tworzenie metropolii w swych posiadłościach. Bardzo charakterystyczne są na przykład okoliczności towarzyszące erekcji metropolii w Kapui. Według tradycji papież Jan XIII, uciekając przed rewoltą mieszkańców Rzymu w 966 r., schronił się na dworze longobardzkiego księcia Pandulfa w Kapui⁴⁰. Korzystając z okazji i trudnej sytuacji, w jakiej znalazł się papież, książę "uprosił" go, by wyświęcił jego brata na arcybiskupa i utworzył metropolię⁴¹. W trzy lata później na synodzie rzymskim (26 V 969 r.) Pandulf zabiegał o utworzenie dalszych metropolii w stolicach księstw pozostających pod jego władzą, a mianowicie w Benewencie i Manfredonii. Życzenie to papież spełnił⁴². Podobnie inicjatywom swych wład-

³⁸ Heiler. *Alt kirchliche Autonomie* s. 96-113.

³⁹ J. Rogger. *Italia. Kirchengeschichte*. [W:] LThK t. 5 p. 813-815; Stroynowski. *Włochy* s. 388-389.

⁴⁰ A. Franzen, R. Bäumer. *Papstgeschichte*. Freiburg 1974 s. 138; Jaffé Anno 966 dec. 16.

⁴¹ "Anno (966) Johannes papa de Roma exiliatus venit Capuam et rogatus a principe Pandulfo, tunc primum in eodem civitate archiepiscopatum constituit, Johanne eiusdem principis fratre inibi consecrati" (Jaffé Anno 966).

⁴² (Mai. 26. 969 Ante confessionem b. Petri) "In synodo Landulfum, episcopum Beneventanum et Sipontinum, pallio donat, metropolitamque episcopatum decem constituit, praesente hortanteque Ottone imperatore, ac petentibus Pandulpho, Beneventanae et Capuanae urbium principe seu Spoletani et Camerini ducatus marchione et duce, et Landulfo principe, filio eius" (Jaffé nr 3738; Mansi t. 19 p. 19).

ców zawdzięczają godności metropolitalne takie stolice biskupie, jak: Amalfia⁴³, Salerno⁴⁴, Torres⁴⁵, Oristano⁴⁶, Messyna⁴⁷ i Monreale⁴⁸.

O genezie wielu innych metropolii nie mamy pewnych wiadomości (np. Sorrento⁴⁹, Accerenza⁵⁰), wydaje się jednak, że w okresie od X do XIII w. wola panujących, by mieć własną metropolię, była czynnikiem decydującym o ich powstawaniu. Nawet w przypadku latynizacji arcybiskupów greckich książętom normandzkim bardzo zależało na utrzymaniu dotychczasowego statusu stolic biskupich. Jak wynika z doświadczeń innych państw Europy, czynnik polityczny był bardzo ważny przy tworzeniu organizacji metropolitalnej.

Niekiedy ambicje stolic biskupich spletały się z celami polityczno-kościelnymi Stolicy Apostolskiej. Wtedy to oznaką życzliwości czy też rozwiązania dyplomatycznego było udzielenie ich pasterzom godności metropolity. Prawdopodobnie miało to miejsce w przypadku Pizy i Genui⁵¹ oraz Grado⁵².

Dalszy rozwój organizacji metropolitalnej Italii nastąpił w XV i XVI stuleciu w związku z zaistnieniem na Półwyspie Apenińskim nowej sytuacji polityczno-państwowej. Po upadku niektórych dawnych państw feudalnych na politycznej mapie Italii pojawiły się nowe jednostki administracyjne. Do zachodzących zmian papieże starali się dostosować politykę organizacyjną Kościoła. Przyznali godności metropolitalne stolicom liczących się miast-republik, takim jak: Wenecja⁵³, Florencja⁵⁴, Siena⁵⁵, Turyn⁵⁶. W przypadku Urbino, Bolonii czy Fermo

⁴³ H. Hohenleutner. *Amalfi*. [W:] LThK t. 1 p. 415; *Amalfi*. [W:] WEP t. 1. Warszawa 1968 s. 186; K e h r IP t. 8 p. 386.

⁴⁴ *Salerno*. [W:] WEP t. 10. Warszawa 1967 s. 305; K e h r IP t. 8 p. 339-342.

⁴⁵ K e h r IP t. 10 p. 424-427.

⁴⁶ K. Janssen. *Oristano*. [W:] LThK t. 8 p. 1236; ECat t. 9 p. 352; K e h r IP t. 10 p. 453-454.

⁴⁷ K e h r IP t. 10 p. 328-332.

⁴⁸ Tamże p. 273.

⁴⁹ *Sorrento*. [W:] WEP t. 10 s. 675; K e h r IP t. 8 p. 406-407.

⁵⁰ Ughelli t. 7 p. 6-12; Lanzoni p. 299; DHGE t. 1 p. 290-291; ECat t. 1 p. 211-213; H. J. Busley. *Accerenza*. [W:] LThK t. 1 p. 105; J. Mazur. *Accerenza*. [W:] EK t. 1 s. 53.

⁵¹ Jaffé RP nr 7613-7615; *Genoa*. [W:] WEP t. 4. Warszawa 1964 s. 170; R. Toso. *Genoa*. [W:] LThK t. 4 p. 682-683.

⁵² W. Goetz. *Grado*. [W:] LThK t. 4 p. 1158; K e h r IP t. 7 p. 27-72; G. Brusini. *Aquileia e Grado*. Padua 1952.

⁵³ A. A. Strand. *Venedig*. [W:] LThK t. 10 p. 658-660.

⁵⁴ *Florence*. [W:] WEP t. 3. Warszawa 1966 s. 738-739; G. Alberigo. *Florenz*. [W:] LThK t. 5 p. 172.

⁵⁵ *Siena*. [W:] WEP t. 10 s. 503; W. Brandmüller. *Siena*. [W:] LThK t. 9 p. 744.

⁵⁶ *Turin*. [W:] WEP t. 11. Warszawa 1968 s. 730; A. Haidacher. *Turin*. [W:] LThK t. 10 p. 407-408.

papieże poprzez nadanie godności metropolitalnych starali się pozyskać względy biskupów i mieszkańców tych miast należących do Państwa Kościelnego⁵⁷.

Warto na koniec zebrać wnioski wynikające z dokonanej analizy. Wiele z nich pozwala sformułować zamieszczone niżej zestawienie.

W omawianym okresie istniało w Italii 40 metropolii⁵⁸, z tego tylko cztery (lub pięć) powstały w starożytności. W genezie dziesięciu metropolii ważną rolę odegrały ich dawne tytuły prawne, zdobyte w czasie przynależności tych biskupów do patriarchatu wschodniego. Rozwój sieci metropolitalnej Italii przypada zasadniczo na stulecia od X do XII (powstało wówczas 25 metropolii, co stanowiło 60,5% wszystkich) oraz na wieki XV i XVI (9, czyli 22,5%). W wielu wypadkach trudno było ustalić precyzyjnie datę powstania metropolii, toteż w tabeli podano datę pierwszej wzmianki o arcybiskupach tych miast. W większości przypadków miasta, których biskupi zostali obdarzeni godnością metropolitów, były stolicami jednostek politycznych lub administracyjnych. Najbardziej zasłużonymi organizatorami sieci metropolitalnej Italii okazali się papieże: Grzegorz VII, Urban II, Jan XIII, Jan XV oraz Mikołaj II.

Tylko najstarsze metropolie Italii (Mediolan, Akwileja, Rawenna) wyrosły z organizacyjnej tradycji starożytności kościelnej. Władzę nad innymi biskupami zdobyły one w drodze uznania ich zwierzchnictwa przez sufraganów. Stało się to bez udziału papieża, chociaż w przypadku Rawenny nie można wykluczyć wpływu papiestwa przynajmniej na zasięg terytorialny tej metropolii.

Pozostałe metropolie i arcybiskupstwa włoskie uzyskały swe godności na mocy decyzji i dekretów papieskich. Nawet te, które powstały w okresie greckim, uzyskiwały z biegiem czasu papieskie potwierdzenia. Sieć metropolitalna zaczęła rozwijać się wówczas, gdy dokonała się pełna centralizacja życia Kościoła zachodniego w rękę Stolicy Apostolskiej.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że metropolie powstały przeważnie na terenach, nad którymi w okresie starożytnym władzę metropolitalną sprawował biskup Rzymu. Wyznaczanie nowo erygowanym metropoliom sufraganów było związane z uszczupleniem obszaru metropolii rzymskiej. Kreując nowe prowincje kościelne, papieże uwzględniali racje polityczne, czasami brali też pod uwagę czynniki geograficzne czy historyczne, lecz w żaden sposób nie byli nimi zdeterminowani. Dlatego częste były wypadki pozostawiania nadal pod władzą papieża

⁵⁷ *Urbino*. [W:] WEP t. 11 s. 838; D. G i r g e n s o h n. *Urbino*. [W:] LThK t. 10 p. 550; *Bolonia*. [W:] WEP t. 2 s. 55-56; F. W e i g l. *Bologna*. [W:] LThK t. 2 p. 572-574; Z. S t a r n a w s k i. *Bolonia*. [W:] EK t. 2 s. 769; J. S e m m l e r. *Fermo*. [W:] LThK t. 4 p. 84.

⁵⁸ Od końca XVI w. niektóre z podanych metropolii utraciły swe prawa. Do naszych czasów powstały we Włoszech jeszcze następujące metropolie (podaję za *Annuario Pontificio 1979*): Gorizia (1751), Vercelli (1817), Modena (1855), Conza (1908), Trento (1964), Perugia (1972), L'Aquila (1972), Ancona (1972), Boiano-Campobasso (1976), Potenza e Marsico Nuovo (1976), Matera (1977).

(czy w rzymskiej metropolii) biskupstw, które z logicznego punktu widzenia powinny być przyłączone do najbliższej metropolii. Powody takich decyzji były bardzo różne, od czysto grzeckościowych po uzasadnione racjami kościelnymi. Papież mieli pełną swobodę w wyznaczaniu metropolitom ich sufraganów. Często zmieniali też granice włoskich prowincji kościelnych. Przenosząc biskupstwo spod władzy metropolity pod bezpośrednią zależność od Stolicy Apostolskiej posługiwali się zawsze prawdziwym argumentem, że *ab antiquis temporibus* zależne było ono od Rzymu.

Tworzenie metropolii w niewielkim tylko stopniu służyło usprawnieniu zarządu Kościołem w Italii. Rzym był zbyt blisko i to on kierował życiem kościelnym Italii. Wszystkie ważne decyzje dotyczące Kościoła zapadały zwykle na synodach rzymskich, gromadzących wielu metropolitów i ich sufraganów.

Tab 1. Sieć metropolitalna Italii od I do XVI w. – dane podstawowe

Lp.	Nazwa metropolii	Czynniki warunkujące powstanie metropolii	Data erekcji lub pierwszej wzmianki	Założyciel	Uwagi
1	2	3	4	5	6
1	Rzym	stolica cesarstwa	I w.	ap. Piotr	–
2	Mediolan	stolica Italia annonaria, tradycja kościelna	IV w.		–
3	Akwileja	stolica regionu Wenecja i Istria, tradycja kościelna	V w.		–
4	Rawenna	stolica regionu Emilia, tradycja kościelna	V w.		–
5	Cagliari	stolica Sardynii	591 r.		pierwszy abp znany z czasów pap. Grzegorza I
6	Syrakuzy	tytuł z czasów greckich	VIII w.		zniszczone w IX w., abp od 1032 r.
7	Kapua	stolica longobardzkiego gastaldatu, od 889 r. stolica księstwa (principatus)	966 r.	pap. Jan XIII	–
8	Benewent	stolica longobardzkiego principatus	26 V 969 r.	pap. Jan XIII	–
9	Tarent	tytuł z czasów greckich	978 r.		sufragani od XI w.
10	Amalfia	stolica ducatus	30 XI 987 r.	pap. Jan XV	–

1	2	3	4	5	6
11	Salerno	stolica principatus od 849 r.	prawdopodobnie 989 r.	pap. Jan XV	–
12	Neapol	stolica ducatus od X w.	pierwsza wzmianka 990 r.	abp Sergiusz	–
13	Brindisi	niezależne miasto portowe	prawdopodobnie 996-1033		pierwszy znany abp Jan
14	Trani	tytuł z czasów greckich	grec. X w.; łac. 1059-1061	pap. Mikołaj II	–
15	Bari	tytuł z czasów greckich	grec. X w.; łac. 1069 r.	pap. Aleksander II	–
16	Sorrento	stolica ducatus od X w.	pierwsza wzmianka 1024-1032	pap. Jan XIX	–
17	Cosenza	tytuł z czasów greckich	pierwsza wzmianka 1059 r.	pap. Mikołaj II	–
18	Acerenza		pierwsza wzmianka 1063 r.	abp Gerald	–
19	Manfredonia	stolica księstwa	paliusz 969 r.; metropolia 1064 r.		sufraganie od pap. Paschalisa II
20	Torres	stolica jurydykatu Turritanus	1073 r.	pap. Grzegorz VII	–
21	Oristano	stolica jurydykatu Arbonensis	prawdopodobnie 1073 r.	pap. Grzegorz VII	–
22	Piza	republika miejska	1077 bp Landulf, wikariusz papieski na Korsykę 1092 r. arcybiskupstwo	pap. Grzegorz VII pap. Urban II	–
23	Rossano	tytuł z czasów greckich	grec. X. ; łac. 1089 r.	pap. Urban II	–
24	Santa Severina	tytuł z czasów greckich	grec. IX. ; łac. 1089 r.	pap. Urban II	–
25	Otranto	tytuł z czasów greckich	grec. 968 r.; łac. XI w.		–
26	Reggio di Calabria	tytuł z czasów greckich	grec. IX. ; łac. 1090 r.	pap. Urban II	–
27	Messyna	miasto królewskie na Sycylii	1166 r.	pap. Aleksander III	–
28	Grado	siedziba patriarchy Akwilei od 568 r.; podział w 606/7 r.; metropolia biskupstw na wyspach Adriatyku	1180 r.	pap. Aleksander III	–

1	2	3	4	5	6
29	Genua	republika miejska	1133 r.	pap. Innocenty II	–
30	Palermo	tytuł z czasów greckich	grec. IX ; łac. 1072-1073		sufraganie od 1130 r.
31	Monreale	prośba króla Wilhelma II	1183 r.	pap. Lucjusz III	–
32	Florencja	republika miejska	1420 r.	pap. Marcin V	–
33	Wenecja	republika, od 1180 r. siedziba patriarchy Grado	8 X 1451 r.	pap. Mikołaj V	–
34	Siena	komuna miejska	1459	pap. Pius II	–
35	Turyń	stolica Piemontu	1515 r.	pap. Leon X	–
36	Chieti-Vasto		1526 r.	pap. Klemens VII	–
37	Lanciano		1562 r.		bez sufraganii
38	Urbino	stolica księstwa, własność Stolicy Apostolskiej	1563 r.	pap. Pius IV	–
39	Bolonia	komuna miejska, w 1506 r. zdobyta przez pap. Juliusza II	1582 r.	pap. Grzegorz XIII	–
40	Fermo	własność Stolicy Apostolskiej	1589 r.	pap. Sykstus V	–

Dokumentacja danych zawartych w zestawieniu znajduje się w tekście artykułu.

ABRISS DER HERAUSBILDUNG DES METROPOLITANNETZES ITALIENS
BIS ZUM ENDE DES 16. JAHRHUNDERTS

Z u s a m m e n f a s s u n g

Das Ziel des Artikels ist die Erforschung des Prozesses der Herausbildung des Metropolitannetzes Italiens (im historischen Verständnis dieses Terminus) vom 1. bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. Rom war das einzige Zentrum mit Metropolitanberechtigungen. Die Aufteilung der Administration Italiens unter Kaiser Diokletian in Italia annonaria (Nordteil) mit der Hauptstadt in Mailand und Regiones urbicariae (suburbicariae) mit der Hauptstadt in Rom leitete den Prozess der Herausbildung einer zweiten Metropole in Mailand (für Norditalien) ein. Im 5. Jahrhundert entstanden Metropolen in Ravenna und Aquila. Im Gebiet der Regiones suburbicariae entstanden erst im 10. Jahrhundert Metropolen. Vorher entstanden hier nur griechische Metropolen, und zwar in den dem Konstantinopoler Patriarchat angegliederten Gebieten. Als diese Gebiete wieder unter römische Herrschaft gerieten, bestätigten die Päpste gewöhnlich die errungenen Metropolitanrechte. Vom 10. bis 15. Jahrhundert zerfiel Italien in politischer Hinsicht in verschiedene Kleinstaaten, Fürstentümer, Freistädte und Stadtrepubliken. Die Hauptstädte dieser politischen Einheiten bemühten sich, die erzbischöfliche Würde zu erringen. Die Päpste erfüllten diese Wünsche gewöhnlich. Da die meisten Metropolen in ursprünglich zur römischen Metropole gehörenden Gebieten entstanden, hatten die Päpste völlige Freiheit bei der Festlegung des Territoriums der neuen Kirchenprovinzen. Viele Bistümer gliederten sie nicht den nächstliegenden Metropolen an, sondern belassen sie unter ihrer Herrschaft. Daher kommt es, dass in Italien so viele Bistümer unmittelbar vom Heiligen Stuhl abhängig waren.

Vom 1. bis 16. Jahrhundert entstanden in Italien 40 Metropolen: 4 in der antiken Zeit, 10 in der griechischen Zeit, 25 vom 10. bis 12. Jahrhundert (60,5% von allen), 9 im 15. und 16. Jahrhundert (22,5% von allen). Mit Ausnahme der ältesten spielten die Metropolen im kirchlichen Leben Italiens keine wesentliche Rolle. Ihre Gründung trug nur in geringem Masse zur organisatorischen Straffung des kirchlichen Lebens bei.